

Eduard Ahrensi mälestusmärgi avatseremoonia kõne

Sulev Valdmaa
Laurentsiuse Seltsi esimees

Austatud president Arnold Rüütel, proua Ingrid Rüütel,
lugupeetud daamid ja härrad!

1901. aastal leidis Villem Reiman arhiivist Kristjan Jaak Petersoni käsikirja, kus muude tekstide seas oli luuletus, milles on tänaseks harjumatus kirjaõige read:

*Kas laulo 'allikas
Külmas pohja tules
Minno rahva melesse
Omma kaste ei valla?
Kas siis selle maa keel
Laulo tules ei voi
Taevani toustes ülles
Iggavust ommale otsida?*

Need read pärinevad meie rahvuse ühest tüvitekstist, Petersoni luuletusest "Kuu", mis on meile tuntud tänases, teistsuguses kirjaõiges. Peterson ülistas nende ridadega eesti talurahva keelt XIX sajandi alguse oludes, mil tänane eesti kirjakeel oli kujundamata. Polnud näiteks ka veel Otto Wilhelm Masingu poolt käibesse toodud „õ“-tähte.

Oleme siin, Kuusalu kirikla õuel, kus peale "Kuu" autori surma elas ja tegutses veerand sajandi jooksul 1803. aastal Tallinnas sündinud, Tallinna Toomkoolis käinud ja Tartu Ülikoolis pastoriks õppinud baltisakslane Eduard Ahrens.

Ahrens tegi alates Kuusalu tulekust 1837. aasta lauritsapäeva paiku kuni oma elu lõpuni kohusetundlikult saksakeelseid ülestähendusi Kuusalu kiriku koonikasse. Ta annab teada kiriku, pastoraadi ja teiste kirikla hoonete, mida me praegugi enda ümber näeme, ehitus- ja remonttöödest. Kirjutab ilmastikuoludest ja viljasaakidest, suurest vaalaskalast, kelle meri Rammu saarele ajas, sündmustest Kuusalu kihelkonna külades ja mõisates. Emotsioone on tunda ülestähendustest Krimmi ja Mahtra sõja, ning prohvet Maltsveti kohta.

Sõnagagi ei maini ta aga oma aastatepikkust keeletööd. Seda, et mitmetele ametivendadadele sarnaselt püüdis temagi oma talupoegade kõnekeelt parimal viisil kirja panna ja loetavaks teha, ning et 1843. aastal ilmus trükist tema saksakeelne „Tallinna murde eesti keele grammatika“ - esialgu tähelepanuta jäänud raamat, millest sai aga alguse pööre eesti kirjakeele arengus. Ei aimdu kroonikast, kuidas uuris ta soome sugulaskeelt, mis oli talle grammatika koostamisel eeskujuks. Ei kirjuta sedagi, et tal käis külas "Kalevala" autor Elias Lönnrot, kes 1844. aasta juunis laeval Soomest Tallinnasse jõudnult jalgsi Kuusalu tuli.

Ka ei talleta Ahrens kroonikasse tulevaste lugejate jaoks teadmist, et oma keeletöö eest sai ta kaasaegsete sõnades ja suhtumistes tunda valju kriitikat. Ägedatest vaidlustest keele üle loeme me teiste poolt kirja panduna, see avaldub omaaegses ajakirjanduses. Suured vaidlused toimusid Õpetatud Eesti Seltsis, mille liikmeks oli Ahrens 1845. aastal oma teenete eest valitud ja kust ta paari aasta pärast solvununa lahkus.

Dispuudid, mis uue kirjaviisi kujundamisega kaasnesid, olid teravad. Kreutzwald kirjutas vanas kirjaviisis Faehlmannile, et ta uuendamisvaimu imeks pannes küll kiidab, ent ei

usalda seda järgida. Ahrens taas torkas, et Kreutzwaldi "Kalevipoja" 12 loost koosnev algtekst, mida Õpetatud Eesti Seltsis tutvustati, pole kirjutatud ei arhailises rahvalaulu keeles ega tolle aja kõnekeeles. Nende lugude meeleolugi olevat eesti rahvale võõras.

Eesti keele uurimises ja oma kirjaviisi kujundamises oli Ahrens vaatamata teravaks kiskunud suhetele järjepidev. 1853. aastal ilmus tema grammatikast teine, täiendatud trükk. Küllap põhjustas omaaegsete kriitikat paljuski see, et Ahrens ei osutunud oma keeletöös ei kompromisside otsijaks seniste suundade vahel ega ka ühegi suuna poolehoidjaks. Tema lõi midagi täiesti uut, mida edaspidi hakati nimetama lausa ahrensi keeleks.

Eduard Ahrens - toimekas ja koloriitne kuju - suri 1863. aasta veebruaris Tallinnas ja maeti Kuusalu kalmistule. Tema järglane siinse pastorina Woldemar Kentmann tegi kiriku kroonikat jätkates sellesse sissekande, kus ütleb oma eelkäija kohta: "Eduard Ahrens oli väga andekas ja äärmiselt energilise iseloomuga inimene. Tõde oli tema jaoks kõige tähtsam, selle eest seisis ta kartmata, ta ei rääkinud kellegi selja taga, vaid ütles tõtt kartmatult ja kõigi ees. Loomulikult paistis ta käitumine seetõttu sageli tundetu ja ebaviisakas, mis oli ilmselt ka selle põhjuseks, et vaid vähestel oli temaga lähedasem sõbralik suhe." Oma elu viimaseks jäänud Sinodil Tallinnas 1862. aastal lausunud ta: "Minu grammatika ilmus liiga vara! Aeg, mil seda hinnata osatakse, on tulevikus!"

Ja tõepoolest. Avalikkusel tuli tunnistada Ahrensi keele tugevust, sest nagu Johannes Aavik 1936. aastal kirjutas: „Omal ajal ka ei tahetud loobuda vanast kirjaviisist ja vastu võtta Ahrensi reformi, aga ometi tuli hiljem järele anda, sest et uus kirjaviis on parem.” See hakkas levima ja juurduma. Nii olid kõik Carl Robert Jakobsoni kooliõpikud, mis ilmusid juba peale Ahrensi surma, uues kirjaviisis. 1894. aastal tõdes Villem Reiman kokkuvõtvalt: "Eesti kirjaviis ja Eesti keele-uurimine seisab Eduard Ahrensi õlade pääl".

1899. aastal trükiti Peterburis postkaart, millel kaksteist ovaalset portreed - Kreutzwald, Jannsen, Hurt, Koidula jt meie XIX sajandi rahvuslikud suurkujud. Kaheteistkümne hulgas on ka baltisakslase Eduard Ahrensi pilt. Postkaardi keskel on suurelt kirjas, et need on eesti elu edendajad.

Kõikidele teistele eesti elu edendajatele sellelt postkaardilt on tänaseks püstitatud Eestis mälestussambad. Mõnele väga suured, mõnele väiksemad, mõnele mitu. Ainsana ei ole mälestussammast Eduard Ahrensile. Aga Eesti kirjaviis ja eesti keele uurimine seisab tema õlade pääl tänagi. Ahrensi keeles on kirjutatud Tartu rahuleping, selles toimib täna Eesti riik, seda kirjaviisi õpetatakse teistele rahvastele eesti keelena.

Täna avame Eduard Ahrensile, ning usun, et ühtlasi ka meie puhtale ja kaunile kirjakeelele seni puudunud mälestusmärgi! Osakem hinnata Eduard Ahrensit - Eesti elu edendajat omas ajas ja tema keeletöö mõju tänases Eestis! Jäägu kestma eesti keel ja eesti kultuur, nagu see meie põhiseaduse preambulis ihalusena kirjas on!

Elagu Eesti!